

הברייתא ופירושה

בגמרא מסכת שבת דף עד,א מובאת ברייתא סתומה העוסקת במלאכת בורר, והגמרא מציגה חמישה פירושים שונים של האמוראים לברייתא. ארבעת הפירושים הראשונים נדחו על ידי האמוראים, והפירוש החמישי (של אביי) מתקבל. לברייתא המובאת בבבלי יש נוסחאות מקבילות בתוספתא ובתלמוד הירושלמי, כמובא בטבלה שלהלן:

	הברייתא בבבלי	תוספתא שבת (ליברמן) טז,ט	הברייתא בירושלמי
1	היו לפניו >שני< מיני אוכלין	נתערבו לו פירות בפירות	<כותרת חסרה>
2	בורר ואוכל, בורר ומניח.	בורר ואוכל, בורר ומניח על השלחן , בורר ומשליך לפני בהמתו.	בורר ואוכל, בורר ומניח על השלחן , <המשך חסר>
3	ולא יברור,	ביררן אילו בפני עצמן ואילו בפני עצמו, או שליט מתוכן עפר וצרורות	ובלבד שלא יבור את כל אותו המין. אם עשה כן בשבת
4	ואם בירר חייב חטאת.	הרי זה חייב.	חייב.

הערות על השוואת המקורות:

שורה 1 בטבלה – נוסח התוספתא מראה כמו גרסת תוספות בברייתא של הבבלי, שמדובר בתערובת של שני מיני פירות, ולא כפי שרמוז בפירוש רש"י שהפירות התערבו בפסולת.

שורה 2 – בתוספתא ובירושלמי הביטוי "בורר ומניח" מוסבר יותר מאשר בברייתא המובאת בתלמוד הבבלי: ההנחה היא על השלחן. נראה שמדובר בפירות השטוחים לייבוש על הגג. יתכן ששטחו אותם מראש על השלחן (וכעת הוא מחזיר אותם בהפרדה לשלחן), אבל מסתבר לי יותר שקודם היו הפירות שטוחים על הגג ממש, וכעת מניח על השלחן. בתוספתא יש גם מקרה שלישי של היתר: בורר ומשליך לפני בהמתו. בפשטות התכונה המשותפת לכל שלושת המקרים הוא שהברירה אינה לאחסון, אלא לשימוש מיידי (או קרוב למיידי, הנחה על השלחן). **זוהו כפירושם של עולא ואביי.**

שורה 3 – בנוסח הבבלי נאמר באופן סתמי "ולא יברור" (זוהו כמובן מעורר את הדיון הארוך של הבבלי באלו מצבים אסור לברור). בנוסחים של התוספתא והירושלמי מוסבר יותר מהם האופנים האסורים, אבל לא באותו נוסח: בירושלמי האופן שנאסר הוא "ובלבד שלא יבור את כל אותו המין", והכוונה כנראה שאם בורר את כל הערימה אסור (גם באופן של בורר ואוכל, או בורר ומניח על השלחן). **זוהו דומה לפירושו של רב חסדא שתלוי בכמות**, וראה מה שכתבתי להלן. בנוסח התוספתא נאסר בשני אופנים: א. כאשר בירר אלו בפני עצמן ואלו בפני עצמן. ב. אם מלקט מתוכן עפר וצרורות. נראה לי שכוונת הדברים במקרה הראשון שנאסר בתוספתא היא למה שכתוב בירושלמי: שבורר את כל אותו המין. (פירוש אחר שיותר מתאים מילולית: אם הוא מזיז ממקומם גם את האוכל וגם את הפסולת). נראה לי שלא דוקא **כל המין** (כלשון הירושלמי), אלא שאם בירר כמות גדולה מתוך הערימה, ניכר שכוונתו אינה לצורך אכילה בקרוב. רק ברירה של כמות קטנה נתפסת כפעולה ביתית שאינה בעלת חשיבות של מלאכה. אבל כאשר בורר את כל הערימה (או כמות גדולה) זו מלאכה כדרך החקלאים בשדה, ויש לה חשיבות. **זוהו כמו פירושו של רב חסדא** (שתלוי בכמות).¹

¹ ר"ש ליברמן על התוספתא בפירושו הקצר (עמ' 77) פירש באופן קצת שונה: **ומניח על השלחן** – כדי לאוכלן לאלתר. **ומשליך לפני בהמתו** – עם היו כולן מאכל בהמה, ונוהג בהן בעניין זה כמאכל אדם. ועיין בבה"א. **ואילו בפני עצמן** – כלומר שברר כל מאכל לחוד, ולא אכל את הראשון לפני שברר את השני, מוכיח סופו על תחילתו, שלא רצה לאכול את הראשון, ודינו כבורר פסולת מתוך אוכל. ועיין בבה"א.

לגבי המקרה השני שנאסר בתוספתא - כאשר הברירה היא של עפר וצרורות זה נתפס כמלאכה חקלאית, ולא כמו ברירה של פירות זה מזה. נראה שהחילוק הוא בגלל שזו הוצאת פסולת מעורבת (ולא הוצאת האוכל עצמו מהערימה). זה **כדברי רב המנונא בגמרא** - שמבחין בין אוכל מתוך פסולת ובין פסולת מתוך אוכל.²

מסקנה: ניתן למצוא מקור לדעות רוב האמוראים שנדחו בסוגיית הבבלי מתוך נוסחים שונים של הברייתא בתוספתא ובירושלמי.³

סוגיית הבבלי

כאמור לעיל, הבבלי מביא חמישה פירושים לבריתא, ודוחה את ארבעת הפירושים הראשונים. ישנו קושי גדול בפשט הסוגייה: הקושיות שבגללן נדחו הפירושים הראשונים, עומדות גם כנגד הפירושים הבאים!
א. פירושו של עולא (המתיר ברירה לבו ביום) נדחה על ידי רב חסדא משום שבשאר מלאכות לא מצאנו היתר לבו ביום. אבל גם פירושו של רב חסדא עצמו (המתיר ברירה פחות מכשיעור) ניצב בפני אותה קושייה: שבשאר מלאכות לא מצאנו היתר בכמות קטנה (כפי שאכן הקשה עליו רב יוסף). וכי רב חסדא לא ידע שאותה קושייה שהוא מקשה על עולא קשה גם פירושו שלו?!

ב. פירושו של רב יוסף (המתיר ברירה ביד) נדחה (על ידי רב המנונא) משום שהבחנה לא רמוזה בלשון הבריתא. אבל גם על פירושו של רב המנונא (המתיר אוכל מתוך פסולת) מקשה אביי את אותה שאלה עצמה: שהבחנה זו לא רמוזה בבריתא!

ג. כיצד פתר אביי עצמו את כל הקשיים? הרי גם האבחנה של אביי (בין ברירה לאלתר וברירה לבו ביום) לא רמוזה לכאורה בבריתא! (ומוזה מתעלמת הגמרא ומשבחת את פירושו של אביי: שפיר אמר נחמני).

בנוסף לכך, גם הסברה של אביי ניצבת בפני אותה קושייה ששאל רב חסדא (על עולא): רב חסדא השווה את מלאכת בורר למלאכת מבשל, וכשם שלא מתירים מבשל לבו ביום כך אין להתיר בורר לבו ביום. אבל במלאכת מבשל (ושאר מלאכות) לא מתירים גם בשימוש לאלתר, ומדוע בבורר מותר כאשר בורר לאלתר? ומדוע על עולא שהציע הבחנה לפי זמן השימוש הקשתה הגמרא, ועל אביי שהציע הצעה דומה (לפי זמן השימוש, אבל קבע פרק זמן קצר יותר) לא הקשתה הגמרא: וכי מותר לאפות ולבשל לאלתר?

ישנם בראשונים כאן מעט תירוצים לשאלות אלו, ועדיין קשה שהגמרא מתעלמת בכלל מכך שהשאלות נותרו (לכאורה) במקומן!

בחידושי הרמב"ן כאן מציע תשובה מחודשת לשאלות אלו:

וכי מותר לאפות לבו ביום וכי מותר לבשל לבו ביום? אלא אמר רבה⁴ וכו'. פירוש: מסברא קסבר רבה שאין בבורר פחות מכשיעור חיוב כאופה פחות מכשיעור, [=משום] שאין דרך ברירה בכך [=בפחות מכשיעור], אלא [=הרי זה] כאוכל ומצא פסולת בחתיכה שהוא אוכל, ומפריש פסולת מתוך אוכל הוא⁵ שמוותר. [=ולכן רבה לא הוטרד מקושיית רב יוסף שלא מצאנו היתר בשאר מלאכות בפחות מכשיעור, כי לדעת רבה יש סברה מיוחדת להתיר כמות קטנה במלאכת בורר]. ורב יוסף אמר דכיון דכשיעור חייב פחות מכשיעור נמי אסור, דדרך בירור הוא, שכל בורר קימצא קימצא הוא בורר עד שמצטרף לחשבון גדול. [=ועיקר קושיית רב יוסף אינה מכוח ההשוואה לשאר המלאכות, אלא משום שלדעתו דרך ברירה היא גם בכמות קטנה].

² ר"ש ליברמן כותב לגבי עפר וצרורות: או שליקט מתוכן עפר וצרורות וכו' – ואפילו לקט ביד על מנת לאכול את הפירות מיד חייב (דומיא דרישא), כשיטת רוב הפוסקים, וכפי שהוכיח מכאן באגלי טל הני"ל, פי ע"ג. ועיין שם, ע"ב, אות כ"ה ואות כ"ו.

³ מלבד דעת רב יוסף המבחין בין ברירה ביד או בכלי, שאין לה מקור בברייתות הני"ל.

⁴ הרמב"ן גורס בגמרא: אלא אמר רבה, ולא כגרסת דפוס וילנה: אלא אמר רב חסדא. בכתבי יד הגירסה היא: 'אלא אמר רבא'.

⁵ נראה למחוק 'הוא' ולפסק באופן שונה ממה שפסקתי: כאוכל ומצא פסולת בחתיכה שהוא אוכל ומפריש פסולת מתוך אוכל, שמוותר.

אי נמי רבה לאו לפרוקי קושיא דר"ח [=שהקשה על עולא שלא מצאנו בשאר מלאכות היתר לבו ביום] אתא [= ואכן גם על רבה אפשר לשאול שלא מצאנו היתר בכמות קטנה בשאר מלאכות, כפי שאכן מקשה הגמרא], אלא לפרוקי ברייתא אתא, וקושיא [=שהקשה רב חסדא על פירושו של עולא] לא שמיע ליה [=לרבה], ועולא ורבה תרוייהו אברייתא קיימי, **וגמרא דקא מסדר להו בתר אתקפתא, וכן במקומות הרבה בתלמוד, כאותה דבפ"ק (ה' א') בהנחה על מקום ד'.**

לפי הסברו השני של הרמב"ן כל אחד מהאמוראים הציע את פירושו לדברי הברייתא באופן עצמאי (ולא היה מודע כלל לפירושים האחרים ולקושיות שנשאלו עליהם), ורק הגמרא סידרה את הפירושים השונים כאילו הם נידונו יחד בבית המדרש סביב אותן קושיות.

לפי דברי הרמב"ן ניתן לשער שעורכי התלמוד הבבלי ליקטו את שיטות האמוראים השונות בדרך שקלא וטריא סביב הברייתא המקוצרת והסתומה (שעמדה בפני הבבלי), אבל במקור השיטות השונות של האמוראים נבעו מגרסאות שונות של הברייתא שהיו בידי האמוראים, כמובא לעיל. בפני הבבלי לא עמדו הברייתות המפורטות הללו, אלא ברייתא קצרה וסתומה, ודברי האמוראים הוצגו בתלמוד הבבלי כפרשנות לברייתא סתומה זו.